

Філіпенко Валерія Русланівна

*докторка філософії, асистентка кафедри кримінального права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Filipenko Valeriia

PhD in Law, Assistant of the Department of Criminal Law

Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0000-0001-9155-3564

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-6-10062

ПРИЧИННИЙ ЗВ'ЯЗОК МІЖ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИМ ДІЯННЯМ ТА СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИМИ НАСЛІДКАМИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 166 КК УКРАЇНИ

CAUSAL LINK BETWEEN SOCIALLY DANGEROUS ACTS AND SOCIALLY DANGEROUS CONSEQUENCES OF THE CRIME UNDER ARTICLE 166 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Анотація. Вступ. У сьогоденних умовах розвитку суспільства необхідним є забезпечення захисту комплексу прав соціально вразливих верств населення – дітей та обмежено дієздатних (недієздатних) осіб. Зокрема, їх права на догляд. Тому ст. 166 КК України передбачає кримінальну відповідальність за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. Закінченим цей злочин вважається з моменту настання тяжких наслідків. Тож, обов'язковою ознакою його об'єктивної сторони є причинний зв'язок між діянням та наслідками. Про обов'язковість його встановлення неодноразово йшлося як у правових позиціях судів касаційної інстанції, так і в доктрині кримінального права. Однак, часто це є проблематичним для правозастосувачів, про що свідчать результати аналізу матеріалів судової практики по застосуванню ст. 166 КК України. Викладене свідчить про необхідність приділити увагу обраній темі.

Мета. Метою дослідження є встановлення ступеню об'єктивної залежності суспільно небезпечних наслідків від невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, та розгляд розвитку причинного зв'язку як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 166 КК України.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) праці вітчизняних науковців, що провадять теоретично-практичне дослідження щодо злочину, передбаченого ст. 166 КК України; 2) судової практики ВСУ з розгляду цивільних і кримінальних справ, ВСУ та судів першої інстанції по застосуванню ст. 166 КК України.

При дослідженні використано такі наукові методи: діалектичний (при аналізі явищ у їх розвитку та взаємозв'язку, єдності та протиріччях); системно-структурний (при аналізі причинного зв'язку як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони цього складу злочину); конкретно-соціологічний (спостереження, вивчення документів, опис тощо) та статистичний (при аналізі даних державних інституцій та узагальненні судової практики по застосуванню ст. 166 КК України); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).

Результати. У науковій статті встановлено, що причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками має опосередкований характер. З'ясовано, що цей причинний зв'язок розвивається у системі взаємодіючих умов спричинення наслідку, необхідною (визначальною) з яких є невиконання обов'язків по догляду. Викладено процес розвитку цього причинного зв'язку. Виявлено, що невиконання обов'язків по догляду спричиняє наслідки, вступаючи у взаємодію з іншими (догатовими) умовами.

Перспективи. У подальших наукових дослідженнях заплановано приділити увагу іншим обов'язковим ознакам об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 166 КК України.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, причинний зв'язок, невиконання обов'язків по догляду.

Summary. Introduction. In today's conditions of society development, it is necessary to ensure the protection of a set of rights of socially vulnerable groups of the population – children and persons with limited capacity (incapacity). In particular, their right to care. Therefore, Art. 166 of the Criminal Code of Ukraine provides for criminal liability for malicious failure to fulfill the obligations to care for a child or a person under guardianship or custody. This crime is considered complete from the moment of the occurrence of grave consequences. Therefore, the causal link between the act and the consequences is a mandatory feature of its objective side. The obligation to establish it has been repeatedly mentioned in the legal positions of the courts of cassation and in the doctrine of criminal law. However, this is often problematic for law enforcement officers, as evidenced by the results of the analysis of case law on the application of Article 166 of the Criminal Code of Ukraine. The foregoing indicates the need to pay attention to this topic.

Purpose. The purpose of this study is to establish the degree of objective dependency of socially dangerous consequences on the failure to fulfill care obligations for a child or a person under guardianship or care and to consider the development of the causal link as a mandatory feature of the objective side of the crime stipulated in Article 166 of the Criminal Code of Ukraine.

Materials and Methods. The research materials are: 1) works of national scholars conducting theoretical and practical research on the crime under Article 166 of the Criminal Code of Ukraine; 2) case law of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases, the Supreme Court of Ukraine and the courts of first instance on the application of Article 166 of the Criminal Code of Ukraine.

The following scientific methods were used in the study: dialectical (analyzing phenomena in their development and interconnection, unity and contradictions); system-structural (analyzing the causal link as a mandatory feature of the objective side of this crime); concrete-sociological (observation, document study, description, etc.); and statistical (analyzing data from state institutions and summarizing court practice on the application of Article 166 of the Criminal Code of Ukraine); logical generalization of results (formulating conclusions).

Results. The scientific article establishes that the causal link between socially dangerous acts and socially dangerous consequences is indirect. It is found that this causal link develops in a system of interacting conditions that lead to the consequence, with the failure to fulfill care obligations being the necessary (determinative) condition. The process of developing this causal link is described. It is revealed that the failure to fulfill care obligations causes consequences through interaction with other (additional) conditions.

Prospects. Further research is planned to focus on other mandatory features of the objective side of the crime stipulated in Article 166 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: criminal law, criminal liability, criminal offense, causal link, failure to fulfill care obligations.

Постановка проблеми. У сьогоднішніх умовах розвитку суспільства необхідним є забезпечення захисту комплексу прав соціально вразливих верств населення — дітей та обмежено дієздатних (недієздатних) осіб. Зокрема, їх права на догляд. Тому ст. 166 КК України передбачає кримінальну відповідальність за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. Так, згідно звітів Генеральної прокуратури України за ст. 166 КК України у 2018 р. розпочато 163 кримінальних проваджень; 2019 р. — 160; 2020 р. — 136; 2021 р. — 134; 2022 — 86; 2023 — 72; січень–травень 2024 — 53 [13].

Закінченим цей злочин вважається з моменту настання тяжких наслідків. Тож, обов'язковою ознакою його об'єктивної сторони є причинний зв'язок між діянням та наслідками. Про обов'язковість його встановлення неодноразово йшлося у правових позиціях як Верховного суду України [22; 23], так і Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ [24]. Обов'язковість причинного зв'язку у складі цього злочину визнано й доктриною [14, с. 56; 15, с. 193; 18, с. 399]. Однак, часто це є проблематичним для правозастосувачів. Наприклад, саме відсутність причинного зв'язку стало однією з підстав виправдання осіб за ст. 166 КК України [22; 23]. Такі труднощі обумовлені, зо-

крема, особливостями встановлення причинного зв'язку у досліджуваному злочині. Ці особливості пов'язані як з пасивною формою його діяння, так і з тим, що цей злочин є виключно необережним [25, с. 267, 268]. Врахування окреслених вище проблем свідчить про актуальність обраної теми та дозволяє перейти до її вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 166 КК України, вивчалось, здебільшого, у підручниках, науково-практичних коментарях КК України, навчальних посібниках, наукових статтях. Так, аналізу окремих ознак цього злочину приділяли увагу: О. І. Белова [3], О. М. Готін [15], М. К. Гнетнев [15], І. О. Зінченко [14], Д. П. Євтеєва [12], М. В. Мазур [15], М. І. Мельник [19], С. М. Морозюк [16], О. О. Семенюк [18] та ін. Проте, особливості розвитку причинного зв'язку між діянням та суспільно небезпечними наслідками не було предметом спеціального дослідження, що свідчить про актуальність обраної проблематики.

Метою статті є встановлення ступеню об'єктивної залежності суспільно небезпечних наслідків від невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, та розгляд розвитку причинного зв'язку як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 166 КК України.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) праці вітчизняних науковців, що провадять теоретично-практичні дослідження щодо злочину, передбаченого ст. 166 КК України; 2) судова практика ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ, ВСУ та судів першої інстанції по застосуванню ст. 166 КК України.

При дослідженні використано такі наукові методи: діалектичний (при аналізі явищ у їх розвитку та взаємозв'язку, єдності та протиріччях); системно-структурний (при аналізі причинного зв'язку як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони цього складу злочину); конкретно-соціологічний (спостереження, вивчення документів, опис тощо) та статистичний (при аналізі даних державних інституцій та узагальненні судової практики по застосуванню ст. 166 КК України); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).

Виклад основного матеріалу. У науці кримінального права відсутній єдиний підхід до розуміння причинного зв'язку, що обумовлює розвиток протилежних наукових розробок щодо цього. Загалом, найбільш поширеними серед них є: теорія необхідної умови («*conditio sine qua non*»), теорія адекватної причинності, теорія необхідного спричинення [4, с. 25–27; 6, с. 833; 17, с. 7–19]. Узагальнивши наявні концепції, М. І. Панов сформулював визначення причинного зв'язку, під яким слід розуміти «... об'єктивно існуючий зв'язок між діянням — дією чи бездіяльністю (причиною) — і суспільно небезпеч. наслідками (наслідком), коли дія чи бездіяльність викликає (породжує) настання суспільно небезпеч. наслідку» [6, с. 833].

Як зазначалось вище, особливості встановлення причинного зв'язку у злочині, що досліджується, обумовлені пасивною формою його діяння. Незважаючи на існуючі протилежні підходи щодо цього, домінуючим є той, згідно з яким бездіяльність, так само як і дія, перебуває з наслідками у причинному зв'язку [2, с. 728; 6, с. 834; 11, с. 63; 17, с. 84]. Вважається, що цей зв'язок «... лежить у площині невиконання особою своїх обов'язків (активних дій) щодо запобігання шкоди (за наявності реальної можливості виконати такі дії) і фактичним заподіянням цією пасивною поведінкою шкоди (суспільно небезпеч. наслідків)» [6, с. 834].

Додаткові складнощі під час встановлення причинного зв'язку пов'язані з тим, що злочин, передбачений ст. 166 КК України, є необережним. Досліджуючи проблеми встановлення причинного зв'язку у таких видах кримінальних правопорушеннях, С. Р. Багіров з'ясував, що його основними особливостями є наявність множинності факторів, що обумовлюють настання шкоди, їх різна каузальна сила, складний характер переплітання ланок каузального ланцюга, а також невід'ємний зв'язок лише з тим діянням, який є порушенням правил безпеки. Найбільш складним вважається врахування ступеню

участі кожного із суб'єктів при заподіянні шкоди їх спільною необережною поведінкою [1, с. 12].

Для цілей цього дослідження особливої уваги заслуговує підхід стосовно аналізу всієї сукупності умов, причетних до настання наслідку. Оскільки, під час встановлення цієї ознаки виникне проблема співвідношення необхідної причини (невиконання обов'язків по догляду) і додаткових умов (дій третіх осіб або інших об'єктивних факторів), які теж причетні до настання наслідків. До того ж, цей процес ускладнений відсутністю нормативної деталізації змісту обов'язків по догляду. Адже сфера, у межах якої ці обов'язки виконуються, сімейна, тобто достатньо відокремлена від втручань третіх осіб. Тож, законодавець закріплює тільки загальні орієнтири для виконання цих обов'язків, що наділяє відповідальних за це осіб широкою свободою дій при догляді. У зв'язку з цим, правозастосувачі змушені ще більш ретельніше вивчати умови, що сприяли настанню наслідків.

Ще одна особливість розвитку цього причинного зв'язку пов'язана з тим, що невиконання обов'язків по догляду можливе не лише тривало та систематично, а й одноактно [25, с. 206]. Зазвичай, наслідки від такої бездіяльності настають через деякий проміжок часу, коли діють додаткові, несприятливі умови (приміром, дії певних процесів, необережна поведінка потерпілого). Під час одноразового невиконання обов'язків цей проміжок часу є не тривалим, а от при багаторазовому — наслідок значно віддалений у часі. Такий часовий проміжок залежить ще і від виду обов'язку, який не виконується. Приміром, *мати залишила дітей без нагляду, унаслідок чого у будинку сталася пожежа і діти загинули* [9]. У цьому випадку з моменту невиконання обов'язку по догляду (залишення без нагляду) минуло близько півтори години, і наслідок (загибель) настав. Водночас, *розпочате у 2006 р. тривале, систематичне невиконання обов'язків по забезпеченню здобуття освіти, створенню певних побутових умов, вихованню, призвело до відставання загального психічного розвитку дитини, не пов'язаного з психічною хворобою, яке було виявлено аж у 2011 р.* [21]. У цьому ж випадку, наслідки віддалені від бездіяльності п'ятирічним терміном.

Усі явища знаходяться в універсальному, всезагальному зв'язку, тож під час встановлення причинного зв'язку слід штучно ізолювати від усіх зв'язків тільки два явища — причину та наслідок [2, с. 39]. Відповідно, зв'язок між причиною (невиконанням обов'язків по догляду) та наслідками необхідно аналізувати у тій системі суспільних відносин, змістом яких є догляд за дитиною або недієздатною (обмежено дієздатною) особою, що забезпечується шляхом належного виконання зобов'язаними суб'єктами нормативних приписів. Процес належного функціонування і розвитку вказаної системи порушується, коли зобов'язаний суб'єкт ухиляється від виконання

обов'язків. Варто зауважити, що діяння може бути причиною настання наслідків, тільки при наявності реальної можливості ліквідувати загрозовий фактор у зобов'язаній особи. Наприклад, *мати не виконувала обов'язки по догляду, що призвело до неатестації одного сина та неотримання іншим сином документу про загальну середню освіту та вчинення ним адміністративного правопорушення*. Суд касаційної інстанції зробив висновок, що не всі батьки наділені достатньою кількістю педагогічних здібностей, спеціальних знань, методів виховання та заохочення, які дозволили б ефективно впливати на дітей. Тож, відсутність таких знань і здібностей, недостатній рівень загальної ерудиції батьків може призводити до непокори дітей і зневажливого ставлення до батьків. Тож, суд встановив неможливість батьків вплинути на синів і змусити їх відвідувати школу [24]. Відповідно, суд визнав відсутність у матері реальної можливості ліквідувати загрозовий фактор — неналежну поведінку синів.

Вважається, що бездіяльність заподіює шкоду опосередковано, оскільки особа «...не втручається в розвиток причинно-наслідкового зв'язку для його припинення, не виконує покладеного на неї обов'язку з виконання активних дій, якими вона повинна і могла відвернути шкоду, що загрожує об'єкту. Унаслідок пасивної поведінки особи і дій ін. сил та засобів (дій третіх осіб, сил природи, механізмів, різних процесів — хімічних, біологічних, патологічних тощо) суспільно небезпеч. наслідки настають як факт реальної дійсності» [6, с. 834]. Опосередкований характер причинного зв'язку у злочині, передбаченому ст. 166 КК України, полягає у тому, що наслідки настають в результаті системи взаємодіючих у конкретній ситуації умов (особливих умов на боці потерпілого, поведінки самого потерпілого, дій третіх осіб, дій хімічних, біологічних, природних процесів тощо), що викликані бездіяльністю особи, відповідальною за догляд.

Особливої уваги потребує з'ясування значення умов спричинення у реалізації можливої небезпеки. Так, В. І. Борисов до умов спричинення відносить систему взаємодіючих факторів, серед яких основним елементом розвитку причинного зв'язку, як ознаки об'єктивної сторони складу злочину, є порушення — протиправна поведінка учасника відносин безпеки виробництва [5, с. 211]. Тож, основним елементом розвитку причинного зв'язку у злочині, передбаченому ст. 166 КК України, є невиконання особою обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. Основним у цій системі воно вважається тому, що стає визначальною силою небезпечного розвитку, який до цього був безпечним, за умов виконання обов'язків по догляду. Розвиток причинного зв'язку розпочинається з невиконання цих обов'язків. Далі, останнє вступає у взаємодію з іншими умовами спричинення, що

і призводить до настання наслідків. Невикористання особою реальної можливості вчинити активні дії по виконанню обов'язку і, у такий спосіб, припинити дію загрозових факторів для потерпілих, наділяє таку поведінку властивостями основної, визначальної умови в розвитку причинного зв'язку. У разі, коли, знаходячись у зв'язку з наслідком, діяння не є основною умовою розвитку спричинення, то такий зв'язок є випадковим. Так, суд встановив, що засудження сина є наслідком вчинення ним самим кримінальних правопорушень, а не бездіяльності батьків [22], а також вчинення сином адміністративного правопорушення відбулось без будь-якого впливу та спонукання до цього батьків [24]. У зазначених випадках невиконання обов'язків по догляду не стало визначальною умовою (причиною) настання наслідку.

З урахуванням викладеного вище можна зробити висновок, що система спричинення суспільно небезпечних наслідків складається із двох груп умов: 1) поведінки особи, яка полягає у невиконанні обов'язків по догляду, та являється основною (необхідною, визначальною) причиною; 2) інших (додаєткових) умов, які виступають загрозовими факторами для потерпілих. До таких умов можна віднести поведінку третіх осіб (*дідусь, який погодився пригледити за дитиною, залишив її без нагляду*), самого потерпілого (*дитина забралась на підвіконня та випала з вікна*) або, особливі умови на боці потерпілого (*вроджені вади*), дії фізичних, природних, хімічних, біологічних процесів (*висока температура навколишнього середовища*). Приміром, *залишення матір'ю без нагляду дитини призвело до того, що вона знайшла та почала гратись з сірниками, що спричинило пожежу в будинку, внаслідок чого дитина отримала тяжкі тілесні ушкодження у вигляді термічних опіків тіла, що й призвело до її смерті* [7]. У даному випадку основною умовою розвитку причинного зв'язку стало невиконання матір'ю обов'язку по догляду (залишенні без нагляду). Взаємодіючи з іншими умовами, а саме поведінкою потерпілого (грався з сірниками і влаштував пожежу) та природним явищем (пожежею), це і призвело до наслідків у виді смерті.

При аналізі судової практики виявлено вирок, згідно з яким батьків було засуджено за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною, вчиненого групою осіб без попередньої змови між собою — за ч. 1 ст. 28, ст. 166 КК України [10]. Такий підхід видається неприйнятним, адже цей злочин є необережним, а будь-яка форма співучасті може мати місце при вчиненні виключно умисних кримінальних правопорушень. Відповідно, варто приділити увагу проблемі необережного співзаподіяння тяжких наслідків. Так, С. Р. Багіров вважає, що подібна ситуація викликає найбільше труднощів при встановленні причинного зв'язку. Це пов'язано з тим, що ступінь участі кожного із суб'єктів потре-

бує врахування при заповіданні єдиного наслідку [1, с. 10]. Зауважимо, що обов'язки по догляду за дитиною покладаються на обох батьків однаково. Проте, останні можуть одночасно ухилятися від їх виконання, і, у такий спосіб, спричиняють єдиний наслідок, що спричиняється їх спільними зусиллями. Так і проявляється необережне співзаподіяння. Наприклад, *спільне невиконання батьками обов'язків по догляду за дитиною, зокрема: незабезпечення належної кількості харчування призвело до низки захворювань — рахіту, гострого гастродуоденіту, гіпотрофії, анемії* [8]. За загальним правилом, діяння кожного з цих суб'єктів кваліфікується як вчинене одноособово кримінальне правопорушення з необережності кожним із них [20, с. 180]. Ця позиція є домінуючою в науці, її ж дотримується і суд.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Викладене вище дозволяє зробити висновок, що невиконання відповідальною особою обов'язків по догляду та невтручання у розвиток причинних зв'язків для припинення дії об'єктивних загрози-

вих умов (факторів), а також запобігання настанню наслідків, свідчить про *опосередкований необхідний характер причинного зв'язку* як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 166 КК України. Розвиток такого причинного зв'язку відбувається у системі взаємодіючих умов спричинення наслідку, головною (необхідною) з яких є невиконання обов'язків по догляду. Почавши розвиток із невиконання зобов'язань по догляду, причинний зв'язок проходить через деякий проміжок часу руйнування соціального зв'язку між учасниками суспільних відносин, протягом якого потерпілий перебуває без догляду. Взаємодіючи з іншими умовами (діями інших осіб, поведінкою потерпілого, особливими умовами на боці потерпілого, хімічними, біологічними, фізичними, процесами тощо), невиконання обов'язків по догляду призводить до настання наслідків.

У подальших наукових дослідженнях заплановано приділити увагу іншим обов'язковим ознакам об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 166 КК України.

Література

1. Багіров С. Р. Причинний зв'язок у злочинах, що вчиняються через необережність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 20 с.
2. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть : учебное пособие. Днепропетровск : Пороги, 1992. 167 с.
3. Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 184 с.
4. Беньківський В. О. Теоретичні і практичні питання причинного зв'язку в кримінальному праві: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 195 с.
5. Борисов В. І. Вибрані твори / уклад : В. В. Базелюк, С. В. Гізімчук, Л. М. Демидова та ін.; відп. за вип. М. В. Шепітько. Харків : Право, 2018. 784 с.
6. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2017. Т. 17: Кримінальне право / Редкол. В. Я. Тацій (голова) [та ін.] 1064 с.
7. Вирок Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 22 січня 2016 р., судова справа № 650/23/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55212678> (дата звернення: 29.06.2024).
8. Вирок Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області від 10 травня 2012 р., судова справа № 205/1427/2012. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/24396514> (дата звернення: 29.06.2024).
9. Вирок Кам'янець-Подільського міськрайонного суду від 11 липня 2012 р., судова справа № 2208/3028/12. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/25283096> (дата звернення: 29.06.2024).
10. Вирок Овідіопольського районного суду Одеської області від 24 травня 2022 р., судова справа № 509/1449/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104427399> (дата звернення: 29.06.2024).
11. Дудоров О. О. Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці). Київ : Ваіте, 2017. 872 с.
12. Євтеєва Д. П. Особливості об'єктивної сторони злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК України). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 1 (6). С. 224–240.
13. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, січень-травень 2024 рр. *Генеральна прокуратура України: офіційний вебсайт*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 29.06.2024).
14. Зінченко І. О. Кримінально-правова охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина. Аналіз законодавства і судової практики: монографія. Харків : Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2007. 320 с.
15. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. Київ : «ВД «Дакор», 2013. 786 с.

16. Морозюк С. М. Кримінально-правова характеристика злочинів проти інтересів сім'ї та підопічних (ст.ст. 164–169 КК України): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 205 с.
17. Музыка А. А., Багиров С. Р. Причинная связь: уголовно-правовой очерк. Хмельницкий : Изд-во Хмельницкого университета управления и права, 2009. 112 с.
18. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
19. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
20. Орловський Р. С. Теоретичні та методологічні проблеми інституту співучасті у кримінальному праві України : монографія. Харків : Право, 2019. 624 с.
21. Приговор Пролетарского районного суд г. Донецка от 20 марта 2013 г., судебное дело № 1-360/11. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/30075259> (дата звернення: 29.06.2024).
22. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного суду України від 15 лютого 2005 р. (витяг). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0050700-05#Text> (дата звернення: 29.06.2024).
23. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 12 липня 2011 р., судова справа № 5-1170км11. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/17316927#> (дата звернення: 29.06.2024).
24. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27 лютого 2012 р., судова справа № 5-917км12. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/21607904> (дата звернення: 29.06.2024).
25. Філіпенко В. Р. Кримінальна відповідальність за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування: монографія. Харків : Право, 2023. 328 с.

References

1. Bahirov, S. R. (2005). *Prychynnyi zviazok u zlochynakh, shcho vchyniautsia cherez neoberezhnist*. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
2. Bazhanov, M. I. (1992). *Ugolovnoe pravo Ukraini. Obshchaya chast*. Dnepropetrovsk: Porogi [in Russian].
3. Belova, O. I. (2007). *Kryminalno-pravova kharakterystyka systemy zlochyniv proty sim'i ta nepovnitnikh. Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Benkivskiy, V. O. (2013). *Teoretychni i praktychni pytannia prychnovoho zviazku v kryminalnomu pravi. Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Borysov, V. I. (2018). *Vybrani tvory*. V. V. Bazeliuk & S. V. Hizimchuk & L. M. Demydova & M. V. Shepitko. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
6. Tatsii, V. Ya. (Ed.). (2017). *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia*. (17 ed: Kryminalne pravo). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
7. Vyrok Velykooleksandrivskoho raionnoho sudu Khersonskoi oblasti vid 22 sichnia 2016 r., sudova sprava № 650/23/16-k. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55212678> [in Ukrainian].
8. Vyrok Zhmerynskoho miskraionnoho sudu Vinnytskoi oblasti vid 10 travnia 2012 r., sudova sprava № 205/1427/2012. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/24396514> [in Ukrainian].
9. Vyrok Kamianets-Podilskoho miskraionnoho sudu vid 11 lypnia 2012 r., sudova sprava № 2208/3028/12. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/25283096> [in Ukrainian].
10. Vyrok Ovidiopol'skoho raionnoho sudu Odeskoi oblasti vid 24 travnia 2022 r., sudova sprava № 509/1449/22. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104427399> [in Ukrainian].
11. Dudorov, O. O. (2017). *Kryminalne pravo: teoriia i praktyka (vybrani pratsi)*. Kyiv: Vaite [in Ukrainian].
12. Yevtieieva, D. P. (2016). *Osoblyvosti ob'iektyvnoi storony zlisnogo nevykonannia обов'язків по догляду за дитиною або за особою, шходо якої встановлена опіка chy pikluvannia (art. 166 KK Ukrainy)*. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy — Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine*, 1 (6), 224–240 [in Ukrainian].
13. *Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia za 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, sichen-traven 2024 rr. Heneralna prokuratura Ukrainy: ofitsiynyi vebсайт*. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820 [in Ukrainian].
14. Zinchenko, I. O. (2007). *Kryminalno-pravova okhorona vyborchkykh, trudovykh ta inshykh osobystykh prav i svobod liudyny i hromadianyna. Analiz zakonodavstva i sudovoi praktyky*. Kharkiv: Vyd. SPD FO Vapniarchuk N. M. [in Ukrainian].
15. Dudorov, O. O., & Pysmenskyi, Ye. O. (Eds.). (2013). *Kryminalne pravo (Osoblyva chastyna)*. (2-nd ed., rev.) Kyiv: "VD "Dakor" [in Ukrainian].
16. Moroziuk, S. M. (2012). *Kryminalno-pravova kharakterystyka zlochyniv proty interesiv sim'i ta pidopichnykh (st. st. 164–169 KK Ukrainy)*. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
17. Muzika, A. A., & Bagirov, S. R. (2009). *Prichinnaya svyaz: ugolovno-pravovoi ocherk*. Khmel'nitskii: Izd-vo Khmel'nitskogo universiteta upravleniya i prava [in Russian].

18. Dzhuzha O. M., & Savchenko A. V., & Cherniei V. V. (Eds.). (2018). *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy*. (2-nd. ed., rev.) Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
19. Melnyk, M. I., & Khavroniuk, M. I. (Eds.). (2019). *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* (11-th ed., rev.). Kyiv: VD “Dakor” [in Ukrainian].
20. Orlovskiy, R. S. (2019). *Teoretychni ta metodolohichni problemy instytutu spivuchasti u kryminalnomu pravi Ukrainy*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
21. Prigovor Proletarskogo raionnogo sud g. Donetska ot 20 marta 2013 g., sudebnoe delo № 1-360/11. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/30075259> [in Russian].
22. Ukhvala kolehii suddiv Sudovoi palaty u kryminalnykh spravakh Verkhovnoho sudu Ukrainy vid 15 liutoho 2005 r. (vytiah). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0050700-05#Text> [in Ukrainian].
23. Ukhvala kolehii suddiv Sudovoi palaty u kryminalnykh spravakh Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 12 lypnia 2011 r., sudova sprava № 5-1170km11. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/17316927#> [in Ukrainian].
24. Ukhvala kolehii suddiv Sudovoi palaty u kryminalnykh spravakh Vyshechoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozgliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav vid 27 liutoho 2012 r., sudova sprava № 5-917km12. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/21607904> [in Ukrainian].
25. Filipenko, V. R. (2023). *Kryminalna vidpovidalnist za zlisne nevykonannia oboviazkiv po dohliadu za dytynoiu abo za osoboIU, shchodo yakoi vstanovlena opika chy pikluvannia*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].